

طراحی مدلی برای برنامه‌ها و سیاست‌های زیست‌محیطی برنامه اول

تا ششم توسعه^۱

احسان نجفی

گروه جامعه‌شناسی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

نبی‌الله ایدر^۲

استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

عبدالرضا هاشمی

استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۱۰

چکیده

هدف این پژوهش طراحی مدلی برای تحلیل جامعه‌شناختی سیاست‌ها و برنامه‌های زیست‌محیطی در ایران و پیامدهای سیاسی و اجتماعی از برنامه اول تا ششم توسعه در ایران است که به روش کیفی با تکنیک گراندد تئوری انجام شده است. در بخش کیفی به کمک روش داده‌بنیاد یا گراندد تئوری محقق اقدام به انجام مصاحبه‌هایی عمیق با ۱۶ نفر از نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست کشور کرده است. نتایج تحلیل داده‌ها بر اساس مراحل سه‌گانه کدگذاری نشان داد که از تعداد ۲۶۵ مفاهیم متناظر تعداد ۳۰ خرده‌مقوله استخراج شده که دارای ارتباط مفهومی با همدیگر هستند و در مرحله کدگذاری محوری از همه خرده‌مقولات تعداد ۱۲ مقوله محوری بیرون کشیده شد که با انتزاع بیشتر این مقولات در مرحله کدگذاری گزینشی، یک مقوله هسته‌ای به شرح «برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های زیست‌محیطی به علت تصمیمات هماهنگ بالادستی و تفاهم دولتی و خصوصی در بستر جدی گرفتن دانش و ارزش زیست‌محیطی با استفاده از راهبردهای فکری-قانونی و سبز به پیامدهای امنیت سیاسی و ملی و توسعه فرهنگ زیست‌محیطی همراه با سلامت اجتماعی منجر می‌شوند» ظاهر شد که می‌تواند تمامی مقولات دیگر را تحت پوشش قرار بدهد. در بخش کمی که اعتباریابی مدل استخراجی انجام شده است، نتایج حاصل از مداسازی معادله ساختاری نشان داده‌ها که همه مولفه‌های کیفی استخراج شده اثر مستقیم و معناداری بر برنامه‌ها و سیاست‌گذاری زیست‌محیطی کشور دارند.

واژگان کلیدی: محیط زیست، برنامه‌های زیست‌محیطی، سیاست‌گذاری‌های زیست‌محیطی، سیاست‌های کلی محیط زیست.

^۱ - این مقاله مستخرج از رساله‌ی دکتری در رشته‌ی جامعه‌شناسی در دانشگاه آزاد واحد شوشتر تحت عنوان «بررسی و تحلیل جامعه‌شناختی برنامه‌ها سیاست‌های زیست‌محیطی در ایران و پیامدهای سیاسی و اجتماعی آن از برنامه اول تا ششم توسعه» به راهنمایی دکتر نبی‌الله ایدر و مشاوره‌ی دکتر عبدالرضا هاشمی می‌باشد.

^۲ نویسنده مسئول: ider62@yahoo.com

مقدمه

در بسیاری از کشورهای دنیا سیاست‌های زیست محیطی در روی کاغذ عموماً سیاست‌های مطلوبی هستند، اما در عمل و اجرا همیشه مشکلاتی وجود داشته و دارند. از آنجایی که توجه به ملاحظات زیست محیطی از بارزترین مصادیق خدمات عمومی در جوامع است (Agenda, 1992: 21)، بنابراین دغدغه‌های زیست محیطی عموماً دغدغه‌هایی فراگیر هستند و شواهد و نگرانی‌های بین المللی مؤید وجود مخاطرات ملی زیست محیطی رو به افزایشی در سطح جهان هستند (AsliPour, et al, 2014: 42). بر همین اساس برنامه‌های زیست محیطی مورد توجه محققان و پژوهشگران زیادی قرار است. در همین ارتباط یکی از جامع‌ترین تعریفی که در ارتباط با واژه محیط زیست از سوی یونسکو به کار می‌رود اصطلاح زیست سپهر (زیست کره یا بیوسفر) است که عبارت است از محیط زندگی بشر یا بخشی از جهان که طبق دانش کنونی بشر امکان زیستن در آن وجود دارد تعریف‌های گوناگونی از محیط زیست در متون مختلف ارائه شده است که از میان آنها می‌توان متن حقوقی مصوب شورای جامعه اقتصادی اروپا در تاریخ ۲۷ ژوئن ۱۹۶۷ اشاره نمود که در تعریف محیط زیست چنین می‌گوید: محیط زیست شامل آب و هوا، خاک، عوامل درونی و بیرونی مربوط به زیست هر موجود زنده می‌شود. به نظر برخی از دانشمندان، محیط زیست شامل مجموعه‌ای از به هم پیوستگی عوامل بیرونی است که به حیات و کلیه جنبه‌های زیستی موجودات زنده از آن تاثیر می‌پذیرد (Farhadi, et al, 2017: 13).

امروزه با گسترش صنعت و تکنولوژی و پیشرفت جوامع، انسان همواره تهدیدی جدی برای زمین بوده است و پدیده‌هایی مانند گرم شدن اقلیم زمین، از بین رفتن تنوع زیستی، کمبود منابع طبیعی و انواع آلودگی‌ها، موضوعی بحرانی در اکثر جوامع شده است و مشکلات زیست محیطی را باید مشکلاتی جهانی توصیف کرد (Jafarinya, 2012: 1). همچنین از سویی دیگر شدت تغییرات اقلیمی به حدی بوده است که ناسا^۱ در اواخر دهه ۱۹۸۰ پیش‌بینی کرده بود که در اواخر دهه ۱۹۹۰ مردم به آسانی تغییرات آب و هوایی را در خیابان‌ها درک خواهند کرد (McCiben, 2006: 17). بنابراین تهدید زندگی عادی مردم اولین پیامد نامطلوب بی‌توجهی‌های زیست محیطی است. این مسایل و سایر تهدیدهای بحث شده در محافل محلی و جهانی همگی اهمیت تدوین و اجرای سیاست‌های زیست محیطی را برای همگان روشن کرده‌اند. بنابراین در این راستا موضوع محیط زیست به‌عنوان یکی از عناصر مهم در ترکیب اقتصادی و فرهنگی کشور محسوب می‌شود. به طوری که در بخشی از ابلاغیه مقام معظم رهبری در خصوص سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، به عنوان نیاز اساسی کشور مورد تاکید قرار گرفته است (Matoufi, et al, 2017: 125). هرچند امروزه نیز برنامه‌ها و سیاست‌های زیست محیطی در جهان با کمک سرمایه‌گذاری خارجی منجر به دستیابی به بسیاری از اهداف زیست محیطی شده است (Zhou, 2020: 2)، اما هنوز در بسیاری از کشورها چالش‌های زیست محیطی عمده‌ای وجود دارند و در ایران هم مسایل زیست محیطی یکی از چالش‌های عمده دولت‌ها و حاکمیت بوده و هست.

¹ National Aeronautics and Space Administration

از طرف دیگر، امروزه برنامه ریزی برای حفظ محیط زیست یک فرایند پویا در اغلب کشورها شده است و سازمان‌ها و سمن‌های بزرگی در سطح محلی، ملی و فراملی برای نگهداری از محیط زیست پا به عرصه گذاشته‌اند. در همین راستا با توجه به اهمیت محلی و جهانی محیط زیست و بروز بحران‌هایی مانند تغییرات آب و هوا در صحنه جهانی و روند روبه رشد توسعه در کشور توجه به فناوری زیست محیطی و سازگار کردن توسعه با محیط زیست ضروری به نظر می‌رسد. از طرف دیگر بر اساس سند چشم‌انداز ۲۰ساله، ایران کشوری توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی علمی و فناوری در سطح منطقه و با تعامل سازنده و موثر در روابط بین‌الملل خواهد بود که باید از شاخص‌های زیست محیطی مطلوب بهره‌مند شود. امروزه هرچند کشور ایران به عنوان کشوری در حال توسعه شناخته می‌شود، اما با توجه به سرعت بالای توسعه در کشور که دامن محیط زیست را گرفته است؛ مسایل زیست محیطی نیز مورد توجه روزافزون مردم قرار می‌گیرد (Czyzewski, et al, 2020: 3). بنابراین در سیاست‌های کلی نظام نیز به حفظ و احیای محیط‌زیست و منابع طبیعی اشاره شده است و برای دستیابی به این مهم و رویارویی با بحران‌های جهانی و حفاظت احیا و بازسازی محیط‌های آسیب‌دیده جایگاه محیط زیست در برنامه‌های توسعه کشور باید به گونه‌ای باشد که سبب تحقق این امر شود.

در همین ارتباط این پژوهش در نظر دارد تا با استفاده از نظرات خبرگان و سیاست‌گذاران زیست محیطی کشور الگوی پیامدی پارادایمی اجرای سیاست‌های زیست‌محیطی برنامه اول تا ششم توسعه بعد انقلاب اسلامی تدوین کند. بنابراین هدف آرمانی این پژوهش تسهیل و تسریع در فرایند رسیدن به چشم‌انداز سیاست‌های کلی محیط زیست بر اساس رهنمودهای مقام رهبری در راستای ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست است و بر همین اساس محقق در نظر دارد به روش آمیخته^۱ با بهره‌گیری از آرا و نظرات خبرگان و متخصصان زیست محیطی و سیاست‌گذاران زیست محیطی الگویی برای اجرای بهتر و موفق‌تر خط‌مشی‌های زیست محیطی انجام دهد. این پژوهش با هدف طراحی مدلی بومی برای برنامه‌ها و سیاست‌های زیست‌محیطی برنامه اول تا ششم توسعه انقلاب اسلامی انجام شده با رویکرد کیفی انجام می‌شود و با هدف اکتشاف و تدوین یک الگوی بومی برای برنامه‌ها و سیاست‌های زیست‌محیطی انجام شده، به وسیله استراتژی گراند تئوری برای انجام آن مناسب به نظر می‌رسد و قصد محقق می‌تواند کشف موضوع تحقیق با نظر مشارکت‌کنندگان (خبرگان، نخبگان سیاست‌گذاری و متخصصان امر محیط زیست) در تحقیق باشد. گراند تئوری به خاطر ارایه رویکرد نظری جدید در این حوزه انتخاب شده و به همین خاطر اتکا به یک رویکرد بومی، ضمن متفاوت بودن این پژوهش با کارهای مشابه انجام شده، می‌تواند منجر به تدوین الگویی شود که بر خاسته از نظرات خبرگان، نخبگان سیاست‌گذاری و متخصصان امر محیط زیست در کشور است. بنابراین این نظریه توان تبیین بالایی در حوزه سیاست‌گذاری زیست محیطی دارد و حتی می‌تواند باعث توسعه نظریات موجود هم باشد. پس محقق در ابتدا با انجام مصاحبه‌های عمیق در میان ۱۶ نفر از خبرگان، نخبگان سیاست‌گذاری و متخصصان امر محیط زیست به تدوین الگوی بومی برنامه‌ها و سیاست‌گذاری زیست محیطی در

¹Mix method

کشور پرداخته است. جامعه آماری تحقیق شامل خبرگان، نخبگان سیاستگذاری و متخصصان امر محیط زیست هستند که به صورت هدفمند به عنوان جامعه آماری انتخاب شده‌اند. انتخاب مشارکت کنندگان در پژوهش کیفی با هدف دستیابی به بیشترین اطلاعات در مورد پدیده مورد بررسی انجام می‌شود و از این رو خبرگان، نخبگان سیاستگذاری و متخصصان امر محیط زیست بیشترین اطلاعات در این حوزه هستند. روش نمونه‌گیری نیز نمونه‌گیری نظری است و در نمونه‌گیری نظری انتخاب نمونه‌ها با توجه به تحلیل داده‌های گردآوری شده پیشین شناسایی می‌شود. باگذشت زمان به عمق و تمرکز نمونه‌گیری افزوده می‌شود، زیرا در مراحل اولیه، بیشتر کشف مفاهیم و مقولات تازه و در مراحل بعد، عمق و غنا بخشیدن به این مقولات، مدنظر قرار می‌گیرند. نمونه‌گیری زمانی به پایان می‌رسد که محقق به اشباع نظری رسیده باشد و اشباع نظری، زمانی حاصل می‌شود که داده‌های اضافی، کمکی به تکمیل و مشخص کردن یک مقوله نظری نمی‌کنند و نمونه‌ها از آن پس مشابه به نظر می‌رسند. بنابراین نمونه‌گیری از خبرگان، نخبگان سیاستگذاری و متخصصان امر محیط زیست تا جایی ادامه می‌یابد که محقق به این نتیجه برسد همه آنها نظر واحدی در ارتباط با مدل برنامه‌ها و سیاست‌گذاری زیست محیطی دارند. در کل جمع‌آوری اطلاعات این پژوهش با استفاده از مصاحبه‌های عمیق انجام شده و فرآیند تفسیر و تحلیل مصاحبه‌ها با توجه به روش کدگذاری انجام شده است.

چارچوب مفهومی

اجرای برنامه‌ها و سیاست‌گذاری

سیاست‌گذاری تصمیمات اتخاذ شده توسط دولت‌ها که هدفی را تعریف و ابزاری را برای دستیابی به آن مشخص می‌کند (9: Muqtada'i, et al, 2016). هر سیاست‌گذاری بعد از تدوین به اجرا نیاز دارد و می‌توان آنرا به صورت فرآیندی که در آن برنامه‌ها یا سیاست‌گذاری‌ها به اجرا گذاشته می‌شوند، تعریف کرد؛ مرحله‌ای که نشان می‌دهد سیاست‌گذاری‌ها چگونه عملی می‌شوند (1: Hill, 2002). اجرا در مراحل آخر فرآیند سیاست‌گذاری قرار دارد که معمولاً کمتر دیده می‌شود و اغلب مورد غفلت واقع شده و با کم توجهی مواجه می‌شود. بعضی از نویسندگان با اغماض و کم دقتی بیان می‌کنند که تصمیم‌های سیاست‌گذاری‌ها توسط بوروکرات‌ها و کارمندان به صورت خودکار اجرا می‌شود. در حالی که، واقعیت این است که مقامات رسمی، اجرای سیاست‌گذاری‌ها را از طریق سازمان‌های مناسب دولتی و غیر دولتی انجام می‌دهند (23: Daneshfard, 2014).

سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه

سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه مصوب ۱۳۸۲/۹/۲۰ و سیاست‌های کلی قانون برنامه پنجم توسعه مصوب ۱۳۸۷/۱۰/۲۱ که در خصوص آمایش سرزمینی و توجه به ارزش‌های زیست محیطی استحصال آب مواردی را پیش بینی کرده‌اند. سیاست‌گذاری زیست محیطی شناخت مشکلات زیست محیطی و مسائلی است که در زندگی اجتماعی خلل ایجاد کرده و متعاقباً ارائه راه حل‌هایی مبتنی بر واقعیات زیست محیطی است که در عین نگاهداشت پایداری زیست محیطی، مسائل و مشکلات آن را حل نماید. در واقع سیاست‌گذاری زیست محیطی به عنوان

بخشی از مسائل عمومی قرار دارد و از راهکارهای حل مسأله مدد می‌گیرد و به بیان دیگر، راه حل‌ها را برای هموار کردن مشکلات ارائه می‌نماید. رسیدن به محیط‌زیست مطلوب، ساماندهی سواحل دریا، حفظ تنوع زیستی، ایجاد نظام اطلاعات زیست محیطی، مدیریت پسماند، توسعه سرمایه‌گذاری در بخش محیط‌زیست به عنوان بخشی از سیاست‌های زیست محیطی اعلامی در اسناد بالادستی، هرچند فی‌نفسه مطلوب بوده و نشان از توجه مسئولان سیاسی به مقوله محیط‌زیست دارد و شاید خود معلول سیاست‌گذاری کلان دولتی برای توجه به این مقوله باشد، اما آنقدر کلی هستند که از بطن آنها صدها برنامه قابل استخراج می‌باشد. این در حالی است که سیاست‌گذاری زیست محیطی فرایندی است واقعیت محور و راه‌حل یاب یعنی با ارائه مجموعه راهبردها در قالب یک برنامه عمل، مسأله زیست محیطی را به سامان می‌رسانند. برای برخورداری از محیط‌زیست مطلوب باید به امکانات نرم افزاری و سخت افزاری مناسب مجهز بود. قواعد نرم و مقررات در پرتو سیاست‌های مناسب که دستاورد جریان سیاست‌گذاری زیست محیطی است، مجموعه امکانات نرم افزاری لازم را تشکیل می‌دهند. (Farhadi, et al, 2017: 144).

سیاست‌گذاری زیست محیطی

سیاست‌گذاری‌های زیست محیط در دو دسته کلی جای می‌گیرند. در دسته اول سیاست‌گذاری‌های کلی نظام هستند که شامل مجموعه‌ای از رویکردها برای حفظ محیط زیست و پایداری استفاده از منابع تدوین شده‌اند. در ایران دو سیاست‌گذاری کلی زیست محیطی تدوین شده است. سیاست ابلاغ سیاست‌های کلی محیط زیست توسط مقام معظم رهبری در راستای سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ تدوین شده و دیگری سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی دولت تدبیر و امید است که به منظور حفاظت و حراست از منابع طبیعی و زیست‌بوم کشور تدوین شده‌اند. دسته دوم خط‌مش‌ها که در راستای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و موسسات صنعتی تدوین شده، شامل اقدامات جبران‌گرایانه برخی شرکت‌های آلاینده و بهره‌بردار از منابع طبیعی کشور هستند که ارایه اجرای مدل سیاست‌گذاری‌ها در این پژوهش به همه این سیاست‌ها مربوط می‌شود.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل

طراحی مدلی برای برنامه‌ها و سیاست‌های زیست محیطی برنامه اول تا ششم توسعه انقلاب اسلامی برای ساخت نظریه در روش کیفی گراند تئوری نیاز به مصاحبه‌های عمیق است. بر همین اساس برای استخراج الگوی نظری و فرایند نظریه‌سازی، محقق اقدام به انجام مصاحبه‌هایی عمیق با ۱۶ نفر از خبرگان، نخبگان سیاست‌گذاری و متخصصان امر محیط زیست کرده است. این افراد به طور مستقیمی با فرایندهای مدیریتی و سیاست‌گذاری زیست محیطی کشور درگیر هستند و اطلاعات دانشی و تجارب بالایی در این زمینه دارند. بر همین اساس نکته‌های معنادار و ناب متن گفتگوی آنها عصاره اصلی نظریه استخراجی را تشکیل می‌دهد. طول زمان مصاحبه با این خبرگان، نخبگان سیاست‌گذاری و متخصصان امر محیط زیست بین ۴۰ دقیقه تا ۷۹ دقیقه بوده و کمترین مصاحبه در عرض ۴۰ دقیقه و بیشترین مصاحبه بیش از یک ساعت به طول انجامیده است. در مجموع محقق با همه افراد ۸۹۲ دقیق مصاحبه و گفت‌و شنود علمی پیرامون اجرای سیاست‌گذاری زیست محیطی کشور داشته است. پس از شنیدن مکرر

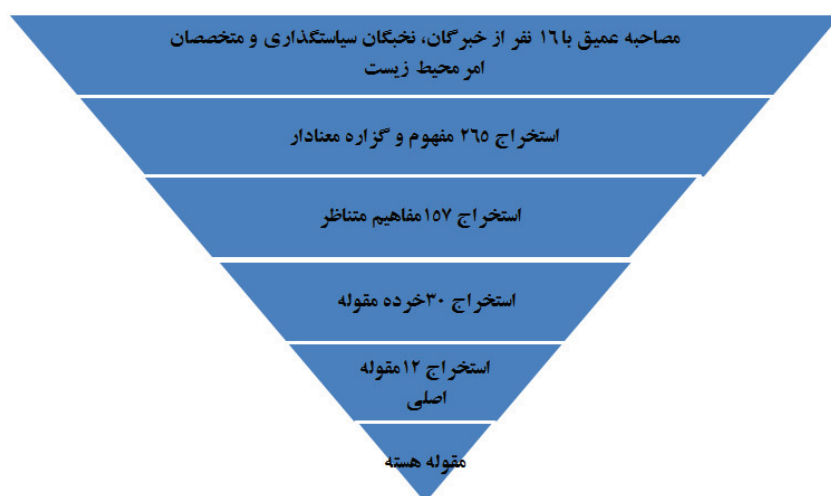
فایل صوتی مصاحبه‌های ضبط شده، محقق اقدام به پیاده‌سازی فایل صوتی نموده و سپس تحلیل را بر اساس متن مصاحبه‌های ثبت شده انجام داده است. در نهایت، نتایج تحلیل داده‌ها بر اساس مراحل سه‌گانه کدگذاری ارایه شد و در مرحله کدگذاری باز، بیش از ۲۶۵ مفهوم و گزاره معنادار استخراج شد که این مقوله‌ها برای مرحله بعدی کدگذاری به ۱۵۷ مفهوم متناظر تبدیل شده‌اند. همچنین این مفاهیم متناظر دارای ارتباط مفهومی با همدیگر هستند و به راحتی می‌توان آنها را دسته‌بندی کرد. این مفاهیم متناظر در جدول زیر ارایه شده است که اولین مرحله کدگذاری باز تمام خواهد شد.

جدول ۹(۱) کدگذاری باز و استخراج ۱۵۷ مفاهیم متناظر از ۲۶۵ گزاره معنادار

Source: Author

<p>ایجاد چالش‌های همگانی، اول آموزش، دانشگاهی زیست محیطی، توسعه سیاست خارجی، هماهنگی همه جانبه، ارتباط سازنده با همسایگان، اعتماد آفرینی شهروندان، انعطاف پذیری، انرژی پاک، پیگردهای قانونی، آموزش فرهنگی، تعهد مدیران کلان، احساس نیاز اجتماعی، اجتماعی سازی قوانین، افزایش آگاهی عمومی، قوانین موثر، فرهنگ سازی و آموزش، پیگردهای قانونی موثر، تعهد مدیریت ارشد، توازن کاری، تدوین اندیشمندانه، منافع شخصی، تسهیم تجارب، تعاملات فراملی، آینده نگری، توجه به ذی نفعان عمومی، توجه توسعه پایدار، هماهنگی بین سه قوه، جهان اندیشی، بارش فکری، راهبردهای سبز، ارتقای آگاهی مدیران، توسعه مشارکت و همفکری، شناخت روحیات فرهنگی ذی نفعان، عملکردهای سلامت محور، فرهنگ سازی، اخلاقی بودن، رعایت ضرورت‌های حاکمیت بر امور عمومی، سازگاری با قوانین بالادستی، محدودکردن گروه‌های ذینفع سودجو، تقویت قوانین بالادستی، سطح سطح خواهی جهانی، تخصص‌گرایی، تدوین خوب و اندیشیده شده، همسویی ارزشی، همسویی با فرهنگ بومی، تحقق اهداف ویژه محلی، هماهنگی سیاست‌های اجرایی، جهت گیری همسو، توسعه مهارت‌های اجتماعی و محیطی، نظارت همه جانبه، پشتیبانی مالی، تشکیلات مردم نهاد، توجیه ذی نفعان عمومی، آموزشهای اجتماعی، سازمانهای فرانهادی، متولیان دلسوز، ضعف قدرت اجرایی، حواشی مدیریتی، سیاسی کاری، قدرت اجرایی، بی ثباتی مدیریتی، کنش‌های شعارگونه مدیران اجرایی، اصلاح ضعف‌های قانونی، فرهنگ زیست محیطی، آموزش و فرهنگ سازی، ارزشمند دیدن محیط زیست، بهره برداری شدید از منابع، توسعه پایدار، ساختار اجرایی، مدیریت سبز، فشار از بالا، فقدان اطلاعات مدیران، صرفاً بهره برداری انتخاباتی، تضاد قوا، پیچیدگی ساختار محیط زیست، پیچیدگی، گردشگری مبتنی بر بوم گردی، توسعه توانایی‌های اجتماعی، بوم گردی، خصوصی سازی محیط زیست، گره خوردن اشتغال با سیاست‌های زیست محیطی، جدی نگرفتن سازمان محیط زیست، آموزش همه جانبه، فرهنگ سازی، عدم حمایت مدیران از مجریان، نداشتن اراده برای اجرا، فقر دانش زیست محیطی، تمایلی جدی برای اجرا نیست، بی ثباتی مدیریت، ارزشیابی درست، تداخل و تضاد در نهادهای مختلف، همسویی نهادی، تبلیغات، ضمانت‌های اجرایی، اجرای دقیق، رفع ضعف‌های بودجه ای، تهييج اراده کلی مردمی، تصمیم حکومتی لازم‌الاجرا، سازش با گروه‌های ذینفع، تداخل اقتصاد و محیط زیست، مدیریت جامع و واحد، اراده کلان، مطالعه شرایط محیطی، رفع تضارب آراء، گروه‌های ذی نفوذ، توسعه فرهنگ پاسخگویی، جنبه فرهنگی، مدیریت ارشد سازمانی، تعهد مدیریت ارشد سازمان، دید جهانی، مکانیسم اجرایی مبتدی، آگاهی اجتماعی، روشن سازی، حمایت‌های دولتی، توسعه همه جانبه کشور، آگاهی عمومی، توانایی‌های ارتباطی و اجتماعی، التزام به اجرا، استفاده از تکنولوژی‌های کمتر مخرب، مدیریت صحیح معضلات، قوانین موثر، فرهنگ سازی و آموزش، نظارت مستقل و قدرتمند، هماهنگی همه ارگانهای دولتی، اعتقاد و الزام به رعایت مسائل محیط زیست، بازنگری قوانین، مدیریت سبز، زندگی سالم و آینده ای روشن، منافع همگانی، ائتلاف اجرایی، گسیختگی جوامع روستایی، نابود سازی منابع، سیاست‌های درست، تعهدپذیری مدیریت ارشد، اجرای صحیح، ممیزی، احترام به زمین، پایش، توسعه دانش زیست محیطی، فرهنگ سازی و اطلاع رسانی، اجرای آگاهانه، تدوین با فکر، همبستگی با محیط، ارتقای فرهنگی، توجه زیست محیطی، شبکه‌های همکاری، پیش مطالعه محلی، مشارکت مدنی، عدم مداخلات، پشتوانه مالی، دانش و اطلاعات، آموزش، بر مبنای ارزش‌های جامعه، تقویت دیپلماسی، عدم هماهنگی سیاست‌های اجرایی، فرهنگ‌سازی، سیاست زیست محیطی.</p>	<p>کل مفاهیم متناظر ←</p>
---	---------------------------

در ادامه فرایند کدگذاری از تعداد ۱۵۷ مفاهیم متناظر تعداد ۳۰ خرده مقوله استخراج شده که دارای ارتباط مفهومی با همدیگر هستند. همچنین بخاطر نزدیکی معنایی بسیاری از خرده مقولات محوری در مرحله کدگذاری محوری ۳۰ خرده مقوله موجود به ۱۲ مقوله محوری تبدیل شده‌اند. مراحل تئوری سازی در نظریه زمینه‌ای در نمودار زیر نشان داده شده است.

نمودار (۱) فرایند استخراج تئوری برآمده از مصاحبه‌های پژوهش Source: Author

در این مرحله مایه گرفتن مفاهیم از داده‌ها، مشخصه اصلی راهبرد نظریه زمینه‌ای است و به کمک تحلیل مقوله‌ها می‌توان فرایند نظریه‌سازی را تشریح کرد. در مورد نامگذاری مناسب مقوله‌ها، پرسیدن سؤالات برانگیزنده، مقایسه و استنتاج طرحی نو، یکپارچه و واقع‌بینانه از انبوه داده‌های خام و سازمان نیافته، نیاز به خلاقیت ویژه‌ای دارد و با توجه به خلاقیت باید حساسیت نظری راهگشای ادامه کار باشد. حساسیت نظری از خلال تجربه حرفه‌ای، مطالعه متون، تجربه شخصی، و روند تحلیل داده‌ها در خلال پژوهش بر حساسیت نظری محقق می‌افزاید. حساسیت نظری از آن جهت مهم است که اساساً پژوهش کیفی و نظریه‌مبنایی در پی معنادادن به داده‌ها هستند. در نهایت پس از بررسی دقیق‌تر و پیوند بین مفاهیم خرده مقولات، ۱۲ مقوله محوری به دست آمد که این مقولات عبارت از: پشتیبانی فکری، ارزش محوری، جدی گرفتن، تصمیمات هماهنگ بالادستی، دانش‌گرایی زیست‌محیطی، تفاهیم دولتی و خصوصی، مدیریت سبز، قوانین کارآمد، محیط فرهنگی، توسعه فرهنگ زیست محیطی، امنیت ملی و سیاست خارجی و افزایش سلامت اجتماعی هستند که با انتزاع بیشتر این مقولات در مرحله کدگذاری گزینشی، یک مقوله هسته‌ای به شرح «برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی به علت تصمیمات هماهنگ بالادستی و تفاهم دولتی و خصوصی در بستر جدی گرفتن دانش و ارزش زیست محیطی با استفاده از راهبردهای فکری-قانونی و سبز به پیامدهای امنیت سیاسی و ملی و توسعه فرهنگ زیست محیطی همراه با سلامت اجتماعی منجر می‌شوند» ظاهر شد که می‌تواند تمامی مقولات دیگر را تحت پوشش قرار بدهد. جدول زیر نتایج تحلیل داده‌ها را در مراحل کدگذاری محوری و گزینشی نشان می‌دهد. در اینجا ابتدا هر ۱۲ مقوله همراه با نقل قول‌های مشارکت‌کنندگان مطرح می‌شود. پس از طرح مقولات، مقوله هسته‌ای و نهایتاً مدل پارادایمی به تصویر کشیده می‌شود.

جدول (۲) خروجی مراحل کدگذاری محوری و گزینشی Source:Author

مقوله هسته نهایی	مقولات محوری	خرده مقولات
برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی به علت تصمیمات هماهنگ بالادستی و نظام دولتی و خصوصی در بستر جای گرفتن دانش و ارزش زیست‌محیطی با استفاده از راهبردهای فکری - قانونی و سبز به پیامدهای امنیت سیاسی و ملی و توسعه فرهنگ زیست محیطی همراه با سلامت اجتماعی منجر می‌شوند.	پشتیبانی فکری	تفکر مبنایی
		نظارت دقیق بر فرایندها
		هماهنگی تدوین کنندگان و اجرا کنندگان
	ارزش محوری	نگاه ارزشی به محیط
		توجه به فرهنگ بومی
		توجه به ارزش‌های اخلاقی
	جدی گرفتن	شعاری نبودن مسایل محیط زیست
		توجه جدی همگانی
	تصمیمات هماهنگ بالادستی	همفکر بودن همه مسولان
		هماهنگ بودن همه مسولان
		اقدام هماهنگ همه مسولان
	دانشگرایی زیست محیطی	آموزش شهروندی
		توسعه آگاهی عمومی
	تفاهم دولتی و خصوصی	همسویی مدیران اجرایی
		نهادینه کردن قوانین زیست محیطی
	مدیریت سبز	توجه به مولفه‌های پایدار
		محیط زیست کاربردی
		همبستگی با محیط
	قوانین کارآمد	افزایش قدرت قانونی و کاربردی
		پیگرد مستحکم قانونی
	محیط فرهنگی	شهروندی مسئولانه
		فرهنگ دوستدار محیط زیست
	توسعه فرهنگ زیست محیطی	توسعه فرهنگی
		دانشگرایی زیست محیطی
	امنیت ملی و سیاست خارجی	تعامل زیست محیطی بین‌المللی
		مسئولیت‌پذیری سیاسی
		امنیت محیطی
	افزایش سلامت اجتماعی	توسعه مهارت‌های اجتماعی و محیطی
		عملکردهای سلامت محور
		توانایی‌های ارتباطی و اجتماعی

تحلیل مقولات محوری

مقولات محوری محصول انتزاع فکری از خرده مقولاتی که در فرایند کدگذاری از مفاهیم معنادار و متناظر بیرون کشیده شده‌اند. هرچند مشارکت کنندگان پژوهش اشاره تلویحی به برخی از خرده مقولات داشته‌اند، اما حدود ۹۰ درصد خرده مقولات و ۹۵ درصد مقولات محوری ساخته و انتزاع شده ذهن محقق است که با توجه به حساسیت نظری موجود اقدام به مقوله سازی شده است. در ادامه برای فهم بهتر این مقولات هر کدام به تفصیل تشریح خواهند شد.

پشتیبانی فکری

تفکر و اندیشه مولفه اصلی همه انسانها بوده و از میان موجودات انسان به خاطر فکور بودنش از دیگر موجودات متمایز شده است. یکی از جنبه‌های مهم به کارگیری اندیشه در فرایندهای مدیریتی از جمله روند سیاست‌گذاری است. بدون شک برای اجرای یک سیاست‌گذاری، مهم پشتیبانی فکری آن است. بر همین اساس اگر مبانی فکری

قوی در مرحله تدوین وجود داشته باشد، حتماً مرحله اجرا با چالش کمتری مواجه خواهد بود. برای مقوله محوری پشتیبانی فکری سه خرده مقوله؛ تفکر مبنایی، نظارت دقیق بر فرایندها و هماهنگی تدوین کنندگان و اجرا کنندگان وجود دارد که در اصل تدوین فکورانه محصول این سه خرده مقوله است. بر همین اساس یکی از مشارکت‌کنندگان اعتقاد دارد: باید با پشتوانه فکری مسایل زیست محیطی را دنبال کرد، برای افزایش آگاهی و قدردانی نسبت به محیط زیست کره زمین باید برای سیاره خود مسئولیت پذیر باشیم و به سهم خود کاری انجام دهیم، اندیشیده باید رفتار کرد. با توجه به اینکه از نظر تئوریک، سیاست‌های زیست محیطی کشور برگرفته از منابع روز دنیاست، می‌توان گفت که باید از استانداردهای جهانی در تدوین آن نیز بهره گرفته شود، چرا که اگر تدوینی اندیشیده شده و متناسب با معیارهای جهانی وجود نداشته باشد، بدون شک از نظر مکانیسم اجرایی آن باید گفت که با شکست مواجه خواهند شد». همچنین مشارکت‌کننده دیگری: عامل اصلی شکست سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی را تدوین نادرست و ناهماهنگ می‌داند. از این رو: اجرای خط مشی یک فرایند تجربی است که نیازمند تبیین بر حسب علل و شرایط است و پیش نیاز آن مطالعه در منطقه اجرا قبل از تدوین است. بر همین اساس باید خاطر نشان کرد که تدوین با پشتیبانی فکری علت مهمی برای موفقیت در اجرای سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی است.

ارزش محوری

ارزش به معنای تلقی خوب یا بد یک فرد از یک چیز است. به عبارتی دیگر، ارزش آن چیزی است که از نظر فرهنگی، خوب و مطلوب و مناسب تلقی می‌شود. ارزش‌ها برای جامعه بسیار مهم و حیاتی هستند و افراد جامعه برای ارزش‌ها تعصب خاصی از خود نشان می‌دهند. در برنامه ریزی‌های مدیریتی اگر تصمیمات گرفته شده در راستای نظام ارزشی جامعه نباشد، قطعاً توفیقی در برنامه‌ها و سیاست‌ها به دست نخواهد آمد. در ارتباط با اجرای سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی ارزش مجوری یکی از علت‌های اجرای موفق سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی کشور است. ارزش محوری محصول سه خرده مقوله مهم؛ نگاه ارزشی به محیط، توجه به فرهنگ بومی و توجه به ارزش‌های اخلاقی است. بر همین اساس این انتظار از سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی می‌رود که اخلاقاً مورد تایید بستر جامعه باشند. بر همین اساس به اعتقاد یکی از مشارکت‌کنندگان: ما در بحث‌های فرهنگ سازی کار نکرده ایم. مثلاً ائمه جماعت بسیار تاثیر گذار خواهند بود. که می‌توانند مسائل زیست محیطی را در خطبه‌های خودشان با حمایت و مشاوره کارشناسان مطرح نمایند و از این طریق می‌توان به جامعه آگاهی بیشتری بدهند. تا زمانی که افراد از ابتدای کودکی با مسائل زیست محیطی بیگانه باشند، جامعه مورد نظر در این زمینه موفقیتی نخواهد داشت و اینها جنبه‌های زیربنایی هستند. بخش مهم دیگر ارزش محوری اشاره به این نکته است که در بین ارزش‌های مختلف جامعه باید دید که ارزش‌های زیست محیطی در چه رتبه‌بندی قرار دارند. در برخی جوامع اصولاً ارزش‌های زیست محیطی در درجه‌های پایین‌تری نسبت به سایر ارزش‌های موجود قرار دارند، بر همین اساس حتی تدوین آنها موفقیتی در اجرا بوجود نمی‌آورند. این مساله را می‌توان در نظر یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان دید که اعتقاد دارد: هر کشوری یک سری از ارزش‌ها و اولویت‌ها دارد. مثلاً در کشورهای پیشرفته، بحث‌های زیست

محیطی از بالاترین اولویت و اهمیت برخوردار هستند و روی این موضوعات متمرکز شده‌اند. ولی کشور ما بحث‌های دفاعی و سیاسی در اولویت هستند و بحث‌های زیست محیطی از اولویت بالایی برخوردار نیستند. به هیچ عنوان شما نمی‌توانید بین اینها اول محیط زیست و بعد از آن مسائل سیاسی را مطرح کنید. قدرت یک نماینده مجلس بسیار بیشتر از کارشناسانی است که دغدغه‌های زیست محیطی دارند و اعتراضات خود را به نارسایی‌ها و مخاطرات زیست محیطی مطرح می‌کنند و به بهانه ایجاد تولید و اشتغال قوانین زیست محیطی را زیر پا می‌گذارند. بنابراین ارزش محوری در جامعه خود بالاترین تضمین برای اجرای موفق خط‌مش‌های زیست محیطی است.

جدی گرفتن محیط زیست

مسئله محیط زیست در بسیاری از کشورها در رأس همه امور قرار دارد و همه برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها بر اساس ارزشمند بودن محیط زیست انجام می‌گیرد. در کشور ما مساله محیط زیست هنوز جایگاه واقعی خود را پیدا نکرده است و برای بسیاری از جمله سیاستمداران مساله محیط زیست ابزاری است. مقوله جدی گرفتن مساله محیط زیست محصول دو خرده مقوله مهم؛ شعاری نبودن مسایل محیط زیست و توجه جدی همگانی است. در موارد دیگری نیز مساله محیط زیست دلیلی برای برخی مخالفت‌ها و سرپوش گذاشتن برنامه‌های مدیران است. در مواردی دیگر مساله محیط زیست مقوله ای برای رای آوری برخی مدیران و یک ابزار تبلیغاتی است. بر همین اساس یکی از مشارکت کنندگان اعتقاد دارد: تفاهمی بین دولت به عنوان مجری و مجلس به عنوان قانون‌گذار در عرصه زیست محیطی وجود ندارد. هر کدام دنبال منافع خود و به دنبال استفاده ابزاری از محیط زیست هستند. دولت اگر می‌خواهد شعارهای انتخاباتی را که داده است در قالب مصوبه بیاورد، با مانع بزرگی به اسم مجلس مواجه می‌شود. دولت به فکر پیش بردن سیاستهای خودش است، اما مجلس متشکل از نماینده‌های مردم که هر حوزه ای مکلف است که برای شعارهایی که داده است اقدام کند و متأسفانه معمولاً هم مغایرت دارد و بدین ترتیب مجلس در برابر اجرای سیاست‌های دولت مقاومت می‌کند و اجازه اجرای آن سیاستها را نمی‌دهد. و در واقع آن بخش از سیاست‌های دولت که شعاری و انتخاباتی هم نیست، با مانع بزرگی به اسم مجلس مواجه است. در رویکردی دیگر این اعتقاد وجود داشت که: جامعه ما از لحاظ دانش زیست محیطی بسیار فقیر است و از مشکلات آن چیزی نمی‌دانند و کلاً به آن فکر نمی‌کنند. بنابراین به هیچ وجه جزء دغدغه‌های آنها به حساب نمی‌آید. و در واقع احساس مسئولیت اجتماعی در کشور ما نه تنها در مردم وجود ندارد، بلکه در دولت و سیستم اداری و در میان مدیران هم وجود ندارد و تخصیص وقت و اعتبار برای اجرای قوانین زیست محیطی بی معنی و غیر ضروری می‌نماید و باید عنوان کرد جامعه و حکومت ما اهمیت مسائل زیست محیطی را باور ندارد. بر همین اساس مساله محیط زیست یک مساله جدی و ملی نیست. چرا که فرهنگ زیست محیطی مردم با استانداردهای موجود فاصله بسیار زیادی دارد، زیرا بسیاری از مدیران و سیاستگذاران و تصمیم سازان نیز با فرهنگ زیست محیطی غریبه هستند و به آن به عنوان مسائل فانتزی و پیش پا افتاده نگاه می‌کنند. بنابراین اگر مساله محیط زیست جدی گرفته شود، پیامدهای مطلوبی برای نظام سیاسی دارد.

تصمیمات هماهنگ بالادستی

در یک نظام اجرایی یک کشور، اهداف کلی نظام به وسیله دستگاه‌ها و نهادهای مختلفی دنبال می‌شود. در راستایی دستیابی به این اهداف اولین پیش‌نیاز هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی است. در ارتباط با اجرای موفق سیاست‌گذاری زیست‌محیطی نیز بستر مهمی محسوب می‌شود. هماهنگی و همراستایی نهادی در فرایند سیاست‌گذاری با سه خرده مقوله؛ همفکر بودن همه مسولان، هماهنگ بودن همه مسولان و اقدام هماهنگ همه مسولان تعریف شده است. یکی از اصلی‌ترین موانع اجرای موفق سیاست‌گذاری‌های زیست‌محیطی کشور عدم هماهنگی بین قوا است. بر همین اساس یکی از مشارکت‌کنندگان بیان می‌کند: تفویض یک کار به سازمان‌های مختلف باعث سردرگمی و ناهماهنگی بین سازمانها و گروههای مختلف می‌شود و نیاز به یک مدیریت جامع و واحد احساس می‌شود. همچنین: مهترین علت عدم اجرای سیاست‌گذاری‌های زیست‌محیطی شاید عدم هماهنگی سیاست‌های اجرایی کشور باشد. این مساله که بخش‌های مختلف نهادی و سازمانی در کشور همراستا و همسو نیستند، دامن‌گیر بخش‌های زیادی از دستگاه‌های اجرایی است و در حوزه محیط زیست نیز اصلی‌ترین چالش بین اشتغال و محیط وجود دارد. بر همین اساس بخشی از گفتگوی یکی از نخبگان به این مساله اشاره دارد: به نظر بنده موضوعات فردی سازنده موضوعات ساختاری است. ما دغدغه معیشت داریم. وقتی دادستان اجازه فعالیت به ناقصین قوانین زیست‌محیطی را می‌دهد. به عنوان شخصی دلسوز که نگران کار و وضعیت معیشت مردم است، شناخته می‌شود و محیط زیست را به عنوان سد راه اشتغال می‌داند و در واقع دغدغه‌های فردی، دغدغه‌های ساختاری را شکل می‌دهد و کسانی که دغدغه ساختاری دارند، اجازه حرکت در خلاف جهت کسانی که دغدغه‌های زیست‌محیطی دارند، نمی‌یابند. برای حل این چالش به هماهنگی بیشتر بین نهادها نیاز است، نباید محیط زیست در کشور قربانی برخی مشاغل سطح پایین شود. البته توسعه مشاغل در موارد دیگر و توسعه نهادهای مردم‌نهاد همسو با سیاست‌های محیط زیست بسیار تعیین‌کننده است.

دانشگرایی زیست‌محیطی

یکی از مهمترین عواملی که باعث می‌شود مردم نسبت به حفظ محیط‌زیست بی‌توجه باشند بی‌اطلاعی آنان و نبود دانش کافی در این زمینه است. بدون شک همه خطرهای زیست‌محیطی بر اثر مداخله انسان بوجود آمده‌اند و کارشناسان محیط زیست بیشتر معتقد این تغییرات ناشی از ناآگاهی و فقدان دانش زیست‌محیطی او بوده است. بنابراین اگر دانش زیست‌محیطی بالایی در جامعه وجود داشته باشد، اساساً مسایل زیست‌محیطی حاد نخواهند بود و همچنین در زمینه اجرای سیاست‌ها و قوانین مدیران و مجریان با مسایل و مشکلات کمتری مواجه هستند. دانشگرایی زیست‌محیطی به عنوان یک مقوله اثرگذار بر اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست‌محیطی محسوب می‌شود. خرده مقوله؛ آموزش شهروندی و توسعه آگاهی عمومی است. بر اساس نظر تعدادی از نخبگان مشارکت‌کننده در این پژوهش آموزش به عنوان کلید اصلی و یک مداخله‌گر قوی در ارتباط با موفقیت اجرای خط‌مشی‌ها مطرح است. در این راستا یکی از مشارکت‌کنندگان اعتقاد دارد: این آموزش و فرهنگ‌سازی را باید به شیوه‌های مختلف از

جمله مدارس و دانشگاهها، مساجد، رسانه‌های دیداری و شنیداری و به طور کلی همه جانبه صورت گیرد و این نهادینه شدن قوانین زیست محیطی در جامعه نوید آینده ای روشن و اجرای درست و دقیق سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی را می‌دهد. با توجه به اهمیت نقش آموزش در توسعه دانش زیست محیطی و نتیجه آن حفظ محیط زیست مشارکت‌کننده دیگری بر مساله آموزش تاکید دارد و اعتقاد دارد: آموزش و فرهنگ سازی بین مردم بسیار حساس و مهم است و باید روی آن سرمایه گذاری کنیم. تازه امسال قرار شده است که از بین دوازده کلاسی که تا مرحله پایان تحصیلات متوسطه انجام می‌شود، کلاً در یک سال آن یک کتابی با عنوان محیط زیست تدریس شود که نشان دهند به موضوع محیط زیست اهمیت داده اند. که اصلاً کافی نیست و در واقع رفع تکلیف است. برای نهادینه شدن اصلاً کافی نیست. باید در دانشگاه‌ها چند واحد درسی راجع به بحث‌های زیست محیطی و مسائل اجتماعی ارائه شود. تا افراد با مسائل مختلف زیست محیطی از جمله انرژی، پسماند و انواع آن و ... آشنا شوند. این رویکردها گویای یک واقعیت مهم هستند و آن هم این مساله است که محیط زیست بدون آموزش از بین خواهد رفت.

تفاهم دولتی و خصوصی

در یک تصمیم جمعی هماهنگی اعضا با هم یک اصل اساسی است. در راستای اجرای خط‌مشی‌های زیست محیطی کشور دوجریان عمده درگیر هستند. بخش خصوصی و بخش دولتی همگام و همسو با هم می‌توانند نقش بسزایی در موفقیت سیاست‌های کشور با هم داشته باشند. تفاهم دولتی و خصوصی در فرایند اجرای موفق سیاست‌گذاری زیست محیطی کشور یک مقوله شتاب دهنده است. به عبارت دیگر اگر در فرایند اجرای سیاست‌ها اراده مشترک دولتی و خصوصی وجود داشته باشد، بدون شک اجرای موفق این سیاست‌گذاری‌ها شتاب بیشتری به خود خواهد گرفت. تفاهم دولتی و خصوصی شامل دو خرده مقوله؛ همسویی مدیران اجرایی و نهادینه کردن قوانین زیست محیطی است. در بحث ائتلاف اجرایی لازم است که بخش خصوصی و دولتی تفاهم گسترده‌ای را در فرایند اجرا تجربه کنند و این ائتلاف بیشتر به معنی ادای سهم بخش خصوصی در ارتباط با محیط زیست است، چرا مساله محیط زیست فقط دولتی نیست و رعایت بایسته‌های آن سهم بخش خصوصی نیز هست برای مثال یکی از مشارکت‌کنندگان اعتقاد دارد: بهترین راهبردها و استراتژیها برای موفقیت سیاست‌گذاری زیست محیطی هماهنگی همه ارگان‌های دولتی، خصوصی و اجتماعی و ایجاد توازن کاری و آینده نگری در مسائل محیط زیست است. علاوه بر این در بخش نهادی و سازمانی نیاز به سازگاری و هماهنگی به ویژه در بحث قوانین بسیار مورد توجه است. بر همین اساس یکی از مشارکت‌کنندگان اعتقاد دارد که: اجرای موفقیت آمیز خط مشی‌های زیست محیطی باید با جهت گیری‌های قانونی بالادستی سازگار باشد. چرا که تداخل قوانین در این زمینه مشکل عمده محیط زیست و برنامه‌های زیست محیطی است. هرچند در موارد متعددی بخش خصوصی در فرایندهای زیست محیطی موفق عمل می‌کنند، اما پشتوانه و حمایتی از بخش کلان حاکمیتی و دولتی دریافت نمی‌کنند و به طور دقیق‌تر اراده قاطعی برای اجرا از طرف مراجع بالا دستی دیده نمی‌شود و استدلال این ادعا را می‌توان در اعتقاد یکی دیگر از

مشارکت‌کنندگان دید که می‌گوید: مساله محیط زیست یک مساله همگانی است و بدون هماهنگی همه جانبه بین بخش دولتی و خصوصی نمی‌توان مسایل ناشی از آن را حل کرد.

مدیریت سبز

بر اساس تعاریف مدیریت فرایند به کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی در برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل است که برای دستیابی به اهداف سازمانی و بر اساس نظام ارزشی مورد قبول صورت می‌گیرد. مدیریت سبز راهبردی برای مدیریت کردن امورات بر پایه حفظ محیط زیست و آسیب نزدن به آن است. بر اساس این راهبرد رشد و توسعه اقتصادی کشورها زمانی مورد انتظار و استقبال است که با تخریب محیط زیست شامل آب، خاک، هوا و تخریب منابع آیندگان همراه نباشد. مطرح کردن این راهبرد به این معنی است که سطح کنونی مصرف را نمی‌توان برای مدت طولانی حفظ کرد. همچنین برای اجتناب از پدید آوردن بدهی اجتماعی برای نسل‌های آینده، باید در آموزش و پرورش و سلامت جمعیت کنونی سرمایه‌گذاری کافی به عمل آید، تا بتوان با راهبرد مدیریت سبز سهم آیندگان را در مسایل محیطی و زیست محیطی و همچنین منابع طبیعی بیان کرد. هرچند امروزه در کشورمان نیز، همانند سایر کشورهای جهان، بحث حفظ محیط زیست و حرکت به سوی توسعه پایدار از برنامه اول توسعه آغاز و با سرعت ملایمی تداوم یافته است. اما خروجی مطلوبی را به دنبال نداشته است و حتی در مورد اجرای موفق خط مشی‌های زیست محیطی توفیق چشمگیری حاصل نشده است. مدیریت سبز به عنوان یک استراتژی مهم و اثرگذار در فرایند اجرای سیاست‌گذاری زیست محیطی محصول سه خرده مقوله مهم؛ توجه به مولفه‌های پایدار، محیط زیست کاربردی و همبستگی با محیط است.

هدف مدیریت سبز کاهش هزینه و آثار منفی زیست محیطی ناشی از مصرف در دستگاه‌های دولتی از طریق اجرای نظام مدیریت محیط زیستی، تغییر الگوی مصرف، مصرف بهینه منابع و کاهش ضایعات و در نهایت بهبود محیط زیست است. بی تردیدی برنامه نظام مدیریت سبز برای دستگاه‌ها و شرکت‌های دولتی یک فکر و برنامه متعالی است و تحقق کامل آن در گرو مشارکت جدی همه کارکنان سازمان‌ها و علاقه‌مندان به توسعه کشور است. البته اجرای برنامه مدیریت زیست محیطی در سازمان‌ها نیازمند داشتن تفکر زیست محیطی و رغبت انجام آن توسط مدیران و کارکنان دستگاه‌ها است. بر همین اساس یکی از مشارکت‌کنندگان بیان می‌کند: یکی از مواردی که باید به آن توجه کرد، بحث مدیریت سبز است. مدیریت سبز زیر شاخه‌هایی دارد. بحث استفاده بهینه از انرژی، استفاده بهینه از منابع آب، مدیریت پسماندها است. با انجام هزینه‌هایی برای پیاده کردن اتوماسیون، می‌توان در مصرف کاغذ و تولید کمتر پسماندها کمک کرد. و سازمان‌ها نباید منتظر مدیریت انرژی و پسماندها از جانب دولت و شهرداریها باشند و در هر سازمانی باید مدیریت سبز اجرا شود. و در این زمینه فرهنگ سازی شود و کلیه سازمانها ملزم به اجرای قوانین زیست محیطی و اجرای مدیریت سبز باشند. بنابراین مدیریت کردن بخش‌های مختلف دولتی بر اساس رویکردهای سبز می‌تواند بسیار تاثیرگذار باشد. علاوه بر مدیریت سبز ثبات مدیریتی به ویژه مدیریت‌های کارآمد بسیار حیاتی است. بر این مبنا به اعتقاد یکی از مشارکت‌کنندگان: بهترین راهبردها و استراتژیها برای موفقیت

سیاست‌گذاری زیست محیطی در نظر گرفتن و اجرای راهبرد بهره‌وری سبز و مدیریت سبز است. از طرفی دیگر از آنجایی که جامعه خالی از مشکلات اقتصادی و بیکاری نیست، بنابراین بخشی از آسیب‌های وارده بر محیط زیست ناشی از مشکلات اقتصادی جامعه است و اگر بتوان با راهبردهای مدیریت سبز حل مشکلات اقتصادی را از دوش محیط زیست خارج کرد، می‌توان به حل این مشکل امیدوار بود. بر این اساس مشکلات اقتصادی تبعات اجتماعی دارد و به همین ترتیب تبعات اجتماعی تبعات زیست محیطی دارد. تا زمانی که مشکلات اقتصادی هست به سختی می‌توان قوانین زیست محیطی را اجرا کرد. بنابراین مدیریت سبز به عنوان یک رویکرد مدرن زیست محیطی در سازمان‌ها با تاکید بر یکپارچگی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی در جهان اجرا می‌شود و به عنوان یک استراتژی کارآمد باعث اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست محیطی کشور خواهد بود.

قوانین کارآمد

قوانین مجموعه‌ای از دستورالعمل‌ها هستند که از سوی مجموعه‌ای از موسسات به اجرا گذاشته می‌شود و به عنوان میانجی در پیوندهای اجتماعی بین مردم عمل می‌کند. قوانین باید در جهت خواسته‌های مردم باشد و مردم در حکومت‌های مردم‌سالار مشتاق پیروی از قانون هستند، چرا که از قواعد و دستورهای خودشان اطاعت می‌کنند. حیطه قوانین بسیار گسترده است و در اینجا قوانین مربوط به محیط زیست مد نظر است. در راستای اجرای موفق سیاست‌های زیست محیطی قوانین مهمترین راهبرد در این زمینه هستند. اگر قوانین زیست محیطی جامع و مانع باشند، بدون شک آسیب‌های زیست محیطی بسیار کمتر خواهند بود. امروزه بدون شک بسیاری از آسیب‌های زیست محیطی ناشی از خला‌های قانونی در این زمینه است و اگر قوانین موثری در این زمینه باشد، اوضاع مطلوبتری را شاهد خواهیم بود. قوانین کارآمد به عنوان یک استراتژی کارآمد محسوب می‌شود؛ افزایش قدرت قانونی و کاربردی و پیگرد مستحکم قانونی هستند. ضعف‌های قانونی بسیار آسیب‌زننده هستند و اگر در راستای سیاست‌های زیست محیطی این ضعف‌ها پررنگتر باشند، به تبع آن، آسیب‌ها و مشکلات بیشتر خواهد بود. به اعتقاد یکی از مشارکت‌کنندگان: قوانینی را در مجلس تصویب می‌کنند، ولی در اجرا مشکلات بسیاری دارند و قدرت اجرایی در کار نیست. سازمان‌ها آلودگی و مسائل زیست محیطی را در بوق و کرنا مطرح می‌کنند. ولی سازمان محیط زیست و سازمانهای متولی دیگر از لحاظ مدیریتی و کارشناسی و ساختاری بسیار ضعیف عمل می‌کنند. و یا با پیگردهای قانونی موثر به افراد خاطی اعم از حقیقی و حقوقی تا حصول نتیجه با ورود موثر قوه قضاییه می‌توان به اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست محیطی امیدوار بود. البته لازم به ذکر است که قوانین فقط بازدارنده نیستند و برخی قوانین تشویقی می‌توانند بسیار موثر باشند در همین راستا مشارکت‌کننده دیگری اعتقاد دارد که: به نظر بنده موارد تشویقی برای رعایت قوانین زیست محیطی در ایران نداریم. مثلاً در بحث برداشت و استفاده از درختان جنگل، می‌شود راهکاری به این صورت ارائه کرد: به شرطی اجازه قطع کردن درختان داده شود که به ازای هر درخت سه درخت کاشته شود. ولی در عوض امتیاز سه درخت کاشته شده به خود فرد داده شود. یعنی آن شخص اجازه دارد که بعداً از آن سه درخت استفاده و بهره‌برداری کند. قوانین برای اجرای بهتر به نظارت همه جانبه نیاز دارند، اگر سازمان

بداند که نظارتی وجود دارد و ملزم به رعایت شرایط و قواعدی برای رعایت مسائل زیست محیطی هستند، حتماً اجرا می‌کند.

محیط فرهنگی

فرهنگ مهم‌ترین هویت یک جامعه است و یکی از راه‌های مهم توسعه فرهنگ عمومی در جامعه شناخت بسترهای فرهنگی آن جامعه است. شناخت بسترهای فرهنگی فرایند تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در جامعه را بهتر و بیشتر می‌کند. قبل از اجرای هر پروژه اگر شناختی از بسترهای فرهنگی محیط ایجاد نشود، بدون شک در موارد انسانی و فرهنگی انجام پروژه‌ها موفقیتی حاصل نمی‌شود. در راستای برنامه‌ها و خط‌مشی‌های زیست محیطی توجه بافت و بستر فرهنگی می‌تواند کمک شایانی به برنامه‌های موفق و حتی همراهی مردم جامعه با سیاست‌های موجود داشته باشد. محیط فرهنگی یکی دیگر از استراتژی‌های موثر بر اجرای موفق خط‌مشی‌های زیست محیطی کشور است. این استراتژی محصول دو خرده مقوله؛ شهروندی مسئولانه و فرهنگ دوستدار محیط زیست است. چرا که: بدون اعتماد شهروندان به نهادهای مسئول اجرای سیاست‌گذاری‌ها، حتماً اجرای سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی با شکست مواجه می‌شوند. باید به شهروندان اعتماد کنیم. بر همین اساس باید به ارتقای فرهنگ زیست محیطی به عنوان شاخصی از شناخت ارزش‌های فرهنگی محیط تاکید کرد. بر اساس نظر یکی از مشارکت‌کنندگان: درک مردم از فرهنگ زیست محیطی بسیار محدود و سمبلیک در حد عدم ریختن زباله در معابر عمومی و خیابان‌ها و آلودگی هوا ناشی از تردد خودروی تک سرنشین است. بنابراین باید به ارتقای فرهنگ زیست محیطی اندیشید.

توسعه فرهنگ زیست محیطی

فرهنگ زیست محیطی مجموعه نگرش‌های زیست محیطی، دغدغه‌های زیست محیطی، تعهدات و رفتارهای زیست محیطی را شامل می‌شود. از فرهنگ زیست محیطی می‌توان به عنوان دغدغه‌هایی یاد کرد که در ارتباط با محیط زیست مطرح هستند. دغدغه زیست محیطی نگرانی‌های افراد درباره روابط بین محیط و جامعه و آگاهی از مسائل زیست محیطی ویژه را در بر می‌گیرد. این دغدغه‌ها شامل نگرانی‌هایی درباره مسایل و مشکلات زیست محیطی از قبیل آلودگی هوا، آب، جنگل، بحران گازهای گلخانه‌ای، دفن زباله‌های هسته‌ای و... را شامل می‌شود. بنابراین اگر سطح بالایی از فرهنگ زیست محیطی در جامعه وجود داشته باشد، بدون شک وضعیت محیط زیست وضعیت امیدوارکننده‌ای خواهد بود و کمتر نگرانی‌های زیست محیطی مطرح خواهند شد. مقوله توسعه فرهنگ زیست محیطی به عنوان مهم‌ترین پیامد اجرای موفق سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی دارای دو خرده مقوله؛

توسعه فرهنگی و دانش‌گرایی زیست محیطی است. با ارتقای فرهنگ زیست محیطی کار موسسات ذی‌ربط در این زمینه بسیار آسان خواهد شد. با توجه به نظر یکی از مشارکت‌کنندگان: با توجه به اینکه جریان فرهنگی را می‌توان آموزشی و از بالا به پایین دانست و فرض کرد، در صورتی که نوع آموزش‌ها استانداردهای قویتری داشته باشد، می‌توان به فرهنگ زیست محیطی بالاتر امیدوار بود. گرچه فرهنگ زیست محیطی را نمی‌توان با استانداردها سنجید. چون روندی پویا و دینامیک است. بلکه این آموزش‌های فرهنگی است که می‌بایست استاندارد باشد تا

بتوان به نتایج مطلوب امیدوار بود. تلاش‌ها برای ارتقای فرهنگ زیست محیطی برای کل سیستم بسیار کارآمد و حیاتی است. توسعه و ارتقای فرهنگ زیست محیطی باعث تسهیل مدیریت شهری خواهد بود. بنابراین ضرورت ارتقا به هر قیمت مورد تاکید همگان است و باید دانش زیست محیطی شهروندان که مبنایی برای فرهنگ زیست محیطی است، ارتقا یابد. بر همین اساس یکی دیگر از مشارکت کنندگان بیان می‌کند که: طرف دیگر قضیه مردم و فرهنگ زیست محیطی است. که در این زمینه بسیار فقیر و ضعیف هستیم. از لحاظ دانش زیست محیطی بسیار بی سواد هستیم و چیزی نمی‌دانیم. و بزرگترین کاری که انجام می‌شود این است که مثلاً یک فرد فرهیخته دانشگاهی زباله روی زمین نریزد. و به بقیه ابعاد آن اصلاً دقت نمی‌کنیم. مثلاً یکی از بحثهای روز دنیا بحث تفکیک پس ماندهاست. پسماندها چه هستند. انواع آن کدام است و این موضوعات حتی بین افراد تحصیل کرده ما جاری و ساری نشده است.

امنیت ملی و سیاست خارجی

امنیت ملی به الزاماتی اشاره می‌کند که بقای دولت ملی را از طریق به کارگیری قدرت اقتصادی، ارتش و توان سیاسی و استفاده از ابزار دیپلماسی حفظ نماید. همچنین، امنیت ملی شامل تعقیب روانی و مادی ایمنی است و اصولاً جزء مسئولیت‌های حکومت‌های ملی است، تا از تهدیدات مستقیم ناشی از خارج، نسبت به بقای رژیم‌ها، نظام شهروندی و شیوه زندگی شهروندان خود ممانعت به عمل آورند. توجه به بحث امنیت ملی مشخص می‌کند که ملاحظات امنیت ملی کشور دارای تحولات گوناگونی بوده است. یکی از ابعاد امنیت ملی با مفهوم محیط زیست در عرصه بین الملل ارتباط پیدا می‌کند. بدون شک امنیت ملی می‌تواند پیامد مطلوب سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی باشد. از طرفی هم امنیت منابع هم شامل دسترسی به منابع غیرقابل تجدید که برای ساختن نظام‌های تسلیحاتی ضروری است و امنیت محیطی، شامل آلودگی‌های تهدیدکننده حیات و تغییرات تهدیدکننده محل زندگی طبیعی انسان‌ها می‌شود که مهم‌ترین نمودهای آن گرم شدن کره زمین، نازک شدن لایه اوزون، باران‌های اسیدی، جنگل‌زدایی جهانی و ضایعات سمی است. بدین ترتیب، مسائل محیطی، اکولوژیک همراه با دیگر عوامل بر تعریف رفتار کشورها تاثیر می‌گذارد و رفتار کشورها نیز پیامدهای زیست‌محیطی خاص خود را خواهد داشت. این وابستگی متقابل به بروز دو بعد حساسیت و آسیب‌پذیری بین جوامع انسانی دامن زده است. به هر حال، چنین به نظر می‌رسد که جایگاه و نقش حساس «محیط زیست» برای همه بازیگران سیاسی آشکار شده و همین امر می‌تواند برای شروع فرآیندی تازه در باز تعریف امنیت ملی با توجه به ملاحظات «زیست‌محیطی» کافی باشد. بر این اساس، می‌توان چنین پیش‌بینی کرد که مسیر مطالعات امنیتی در سال‌های آتی متوجه این کانون جدید خواهد بود و مساله سیاست خارجی نیز پیوند تنگاتنگی با این پدیده خواهد داشت. بنابراین مقوله امنیت ملی و سیاست خارجی محصول سه خرده مقوله؛ تعامل زیست محیطی بین‌المللی، مسئولیت‌پذیری سیاسی و امنیت محیطی است. در همین ارتباط یکی از مشارکت کنندگان بیان می‌کند که: محیط زیست بهانه‌ای برای توسعه دیپلماسی برون مرزی ماست. با توسعه روابط بین‌المللی می‌توان بسیاری از مشکلات زیست محیطی و حتی سایر مشکلات را حل کرد. در اظهار

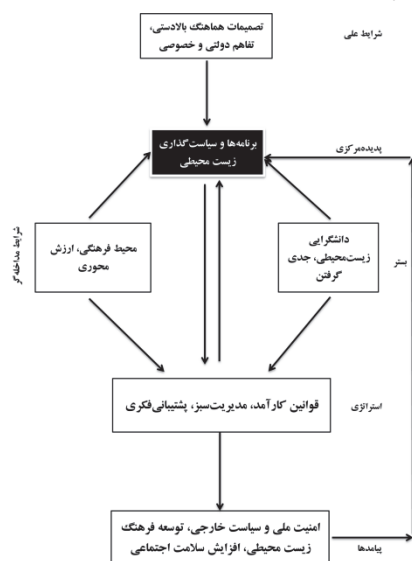
نظری دیگر: دیپلماسی خارجی باید ورود پیدا کند. ما در زمینه مسایل زیست محیطی بین المللی مانند ریزگردها به سیاست خارجی نیاز داریم. صد البته که روابط خوب با همسایگان در حل مشکلات زیست محیطی کمک کننده است و مسئولیت‌گریزی به وجود نمی‌آورد.

افزایش سلامت اجتماعی

سلامتی یکی از مهمترین شاخص‌ها در زندگی انسان است و نبود آن تاثیر چشمگیری در زندگی انسان‌ها دارد. سلامت مفهومی چندبعدی است و انواع مختلفی از سلامت جسمی، روانی و اجتماعی وجود دارد. مفاهیم سلامت جسمی و روانی به وضوح برای همگان قابل فهم بوده، اما مفهوم سلامت اجتماعی بحث جدیدی است که اشاره به توانایی انجام موثر و کارآمد نقش‌های اجتماعی بدون آسیب رساندن به دیگران تعریف شده است و در ارتباط با دیگران اجتماعی مفهوم می‌یابد و شامل سطوح مهارت‌های اجتماعی، عملکرد اجتماعی و توانایی شناخت هرکس از خود به عنوان عضوی از جامعه بزرگتر به حساب می‌آید و بر شرایط اقتصادی و اجتماعی و رفاه شخصی در رابطه با شبکه اجتماعی توجه می‌شود. در واقع سلامت اجتماعی رابطه شبکه ارتباطات اجتماعی و تعادل شخصی و سازگاری میان فرد و محیط است. بنابراین دور از انتظار نیست که مفهوم سلامت اجتماعی با سیاست‌گذاری زیست محیطی دارای ارتباط مفهومی باشند. در این پژوهش افزایش سلامت اجتماعی به عنوان پیامد مهم سیاست‌گذاری زیست محیطی از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. این مقوله اصلی محصول سه خرده مقوله مهم؛ توسعه مهارت‌های اجتماعی و محیطی، عملکردهای سلامت محور و توانایی‌های ارتباطی و اجتماعی است. بر همین اساس در یک اظهار نظر یکی از مشارکت‌کنندگان بیان می‌کند: اجرای سیاست‌های زیست محیطی به پیامدهای مطلوبی منجر می‌شود. برنامه سیاست‌ها سالم سازی جامعه و محیط است. توجه به این سیاست‌گذاری‌ها باعث می‌شود تا افراد به سیاست‌های سلامت محور توجه نشان دهند. در رویکردی دیگر ارتباطات افراد در درون شبکه‌های اجتماعی برای حفظ محیط زیست نیز یک مهارت تلقی شده و بر این اساس یکی از نخبگان بیان می‌کند که: مطرح کردن بحث‌های زیست محیطی و تسری آن به همه لایه‌های جامعه نوعی مهارت ارتباطی شهروندان است. باید گفت که نگهداشتن محیط زیست و حساس شدن نسبت به آن یک نوع مهارت است. باید باین نوع مهارت‌ها بیشتر در جامعه معرفی شوند و شبکه‌ای از روابط و مهارت‌های ارتباطی برای حفظ و نگهداشتن محیط زیست در بین همه افراد نهاده شده شود. بنابراین در یک جامعه پایدار، شبکه‌ها و مهارت‌های ارتباطی، محیط سالم و برخورداری از سلامت عمومی یکی از نیازهای اساسی و یکی از ملزومات یک جامعه و شاخص توسعه آن به شمار می‌رود. بر همین اساس سلامت یک موضوع فرهنگی است و یکی از مشارکت‌کنندگان بیان می‌کند که: امروزه جانبداری از محیط زیست؛ به منزله جانبداری و مهم بودن سلامت جامعه است، یک نوع توانایی اجتماعی برای با اهمیت جلوه دادن آینده و سلامت جامعه است. چرا که سلامتی شرط ضروری برای ایفای نقش‌های اجتماعی از جمله حفظ محیط زیست است و انسان‌ها در صورتی می‌توانند فعالیت کامل داشته باشند که هم خود را سالم احساس کنند و هم جامعه آنها را سالم بدانند.

تحلیل مقوله هسته (مرکزی)

مقوله؛ «برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی به علت تصمیمات هماهنگ بالادستی و تفاهم دولتی و خصوصی در بستر جدی گرفتن دانش و ارزش زیست محیطی با استفاده از راهبردهای فکری- قانونی و سبز به پیامدهای امنیت سیاسی و ملی و توسعه فرهنگ زیست محیطی همراه با سلامت اجتماعی منجر می‌شوند» می‌تواند همه مباحث خبرگان، نخبگان سیاست‌گذاری و متخصصان امر محیط زیست را راجب به اجرا و پیامدهای سیاست‌های زیست محیطی برنامه اول تا ششم توسعه بعد انقلاب اسلامی و سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی در ایران را تحت پوشش قرار دهد و نیز جنبه تحلیلی داشته باشد. بر اساس مقوله هسته نهایی که خود برگرفته و انتزاع شده از سایر مقولات عمده ارایه شده است، خبرگان، نخبگان سیاست‌گذاری و متخصصان امر محیط زیست در تجربه زیست خود شرایط علی، بستر و پیامدهای برنامه‌ها و سیاست‌های زیست محیطی برنامه اول تا ششم توسعه بعد انقلاب اسلامی و سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی در ایران را تجربه، درک و یا تصور می‌کنند. آنها در شرایط و بستر تعاملی خاصی برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی کشور را تبیین کرده‌اند که اگر این شرایط در هر جا مهیا شود، انتظار موفقیت آمیز بودن برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌ها، انتظار معقولی خواهد بود.

شکل (۲) مدل پارادایمی پژوهش Source: Author

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی و پژوهشی

یافته‌های کیفی شامل مجموعه فعالیت‌هایی چون مشاهده، مصاحبه و شرکت گسترده در فعالیت‌های پژوهشی هستند، که هر کدام به‌نحوی محقق را در کسب اطلاعات دست اول، درباره موضوع مورد تحقیق یاری می‌دهند. یافته‌های کیفی در خلال نبود مطالعات نظری قابل اتکا اهمیت می‌یابند. در این پژوهش نیز و با توجه به ضعف الگوهای نظری موجود و مرتبط با برنامه‌ها و سیاست‌گذاری زیست محیطی کشور، محقق در درصدد برآمدن با الگویی بومی برخاسته از آرا و عقاید نخبگان، مدیران و متخصصان محیط زیستی کشور بتواند رویکردی نوینی

نسبت به برنامه‌ها و سیاست‌گذاری زیست محیطی در کشور ایجاد کند. در راستای دستیابی به این هدف از روش کیفی گراند تئوری استفاده شده و در این روش برای استخراج الگوی نظری و یا فرایند نظریه‌سازی، محقق اقدام به انجام مصاحبه‌هایی عمیق با ۱۶ نفر از نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست کشور کرده است. این افراد به طور مستقیمی با فرایندهای مدیریتی و اجرایی سیاست‌گذاری زیست محیطی کشور درگیر هستند و اطلاعات دانشی و تجارب بالایی در این زمینه دارند. در این راستا نتایج تحلیل داده‌ها بر اساس مراحل سه گانه کدگذاری نشان داد که در مرحله کدگذاری باز، بیش از ۱۶۵ مفهوم و گزاره معنادار استخراج شد و در مرحله بعد ۱۵۷ مفاهیم متناظر از این گزاره‌های معنادار بیرئن کشیده شد. در ادامه فرایند کدگذاری از تعداد ۱۵۷ مفاهیم متناظر تعداد ۳۰ خرده مقوله استخراج شده که دارای ارتباط مفهومی با همدیگر هستند. همچنین بخاطر نزدیکی معنایی بسیاری از خرده مقولات محوری در مرحله کدگذاری محوری ۳۰ خرده مقوله موجود به ۱۲ مقوله محوری تبدیل شده‌اند که این مقولات عبارت از: پشتیبانی فکری، ارزش محوری، جدی گرفتن، تصمیمات هماهنگ بالادستی، دانشگاهی زیست محیطی، تفاهیم دولتی و خصوصی، مدیریت سبز، قوانین کارآمد، محیط فرهنگی، توسعه فرهنگ زیست محیطی، امنیت ملی و سیاست خارجی، افزایش سلامت اجتماعی هستند که با انتزاع بیشتر این مقولات در مرحله کدگذاری گزینشی، یک مقوله هسته‌ای به شرح «برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی به علت تصمیمات هماهنگ بالادستی و تفاهم دولتی و خصوصی در بستر جدی گرفتن دانش و ارزش زیست محیطی با استفاده از راهبردهای فکری- قانونی و سبز به پیامدهای امنیت سیاسی و ملی و توسعه فرهنگ زیست محیطی همراه با سلامت اجتماعی منجر می‌شوند» ظاهر شد که می‌تواند تمامی مقولات دیگر را تحت پوشش قرار بدهد. هرچند مشارکت‌کنندگان پژوهش اشاره تلویحی به برخی از خرده مقولات داشته‌اند، اما حدود ۹۰ درصد خرده مقولات و ۹۵ درصد مقولات محوری ساخته و انتزاع شده ذهن محقق است که با توجه به حساسیت نظری موجود اقدام به مقوله سازی شده است. حساسیت نظری از خلال تجربه حرفه‌ای، مطالعه متون، تجربه شخصی، و روند تحلیل داده‌ها در خلال پژوهش بر حساسیت نظری محقق می‌افزاید.

همانطور که عنوان شد، آخرین مرحله کدگذاری مرحله کدگذاری گزینشی است که در آن کدهای به دست آمده در مرحله کدگذاری محوری را در سطحی انتزاعی‌تر ادامه می‌دهد. هدف از این کار، یکپارچه‌سازی و پالایش مقوله‌های کسب شده در مرحله کدگذاری محوری است. در این مرحله است که شکل‌گیری و پیوند هر مقوله با سایر مقوله‌ها شرح داده می‌شود و مقوله هسته نهایی به دست آمده که کل مفاهیم و مقوله‌ها را در بر می‌گیرد. با ترکیب یازده مقوله اصلی پژوهش مقوله هسته نهایی در مرحله کدگذاری گزینشی ظهور کرد. بر اساس مقوله هسته نهایی که خود برگرفته و انتزاع شده از سایر مقولات عمده‌ارایه شده است، نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست کشور در تجربه زیست خود شرایط علی، بستر و پیامدهای برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی کشور را تجربه، درک و یا تصور می‌کنند. آنها در شرایط و بستر تعاملی خاصی برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های زیست محیطی کشور را تبیین کرده‌اند که اگر این شرایط در هر جا مهیا شود، برنامه‌ها و سیاست‌های زیست محیطی

مطلوب و کارآمد خواهند بود. بنابراین نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست کشور به عنوان کارگزاران و مجریان برنامه‌ریزی‌های خرد و کلان مدیریت فرهنگ زیست محیطی کشور هستند و در موارد متعددی خود در موارد مدیریتی و اجرای استراتژیک آنها سهیم هستند. از این رو آنان تشخیص دقیقی از کارآمدی و اثرگذاری متغیرهای موثر بر برنامه‌ها و سیاستگذاری‌های زیست محیطی دارند. همانطور که از متن مصاحبه‌ها مشخص است، برنامه‌ها و سیاستگذاری‌های زیست محیطی کشور برای آینده محیط زیست کشور بسیار مهم و حیاتی است و اگر موفقیت‌هایی در این زمینه صورت نگیرد بدون شک آینده محیط زیست کشور با چالش‌های بسیار عمیق‌تر از آنچه الان وجود دارد، دست و پنجه نرم می‌کند.

در مجموع یافته‌های کیفی پژوهش حاضر نشان دادند که برنامه‌ها و سیاستگذاری‌های زیست محیطی در کشور در شرایطی مختلفی اتفاق می‌افتد. نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست رویکردهای متفاوتی را در راستای برنامه‌ها و سیاستگذاری‌های زیست محیطی در ایران بیان کرده‌اند، اما همگی بر اساس ترکیب آرای آنها به اتفاق نظر واحدی با نام یک تئوری بومی رسیده‌اند. در کل همه آنها در این مساله که موفقیت برنامه‌ها و سیاستگذاری‌های زیست محیطی ممکن است، اتفاق نظر دارند، اما هر کدام از رویکردی متفاوت به این مقوله نگاه کرده‌اند و پاسخ‌های متفاوتی به سوال اصلی پژوهش داده‌اند. در یک رویکردی کلی می‌توان همه یافته‌ها را می‌توان در یک مدل پارادایمی برای فهم بهتر ترسیم کرد. بر همین اساس این مدل دارای بخش‌های؛ شرایط علی، پدیده، بستر، شرایط مداخله‌گر، استراتژی و پیامد است. پدیده مرکزی این مدل، برنامه‌ها و سیاستگذاری‌های زیست محیطی کشور است که محور سوالات مصاحبه کیفی و اطلاعات نظری و مفهومی نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست کشور است. همچنین در این مدل شرایط علی شامل دو مولفه تصمیمات هماهنگ بالادستی، تفاهم دولتی و خصوصی است. شرایط علی در مدل پارادایمی پژوهش دارای اثرگذاری چندگانه‌ای است که می‌تواند علت مستقیم و غیرمستقیم برنامه‌ها و سیاستگذاری‌های زیست محیطی باشد. برای مثال شرایط علی با اثرگذاری مستقیم خود بر برنامه‌ها و سیاستگذاری‌های زیست محیطی می‌تواند موفقیت اجرای این برنامه‌ها و سیاستگذاری‌های را تضمین کند. همچنین شرایط علی می‌تواند اثر مستقیمی بر بسترهای (دانشگرایی زیست محیطی، جدی گرفتن) برنامه‌ها و سیاستگذاری‌های زیست محیطی داشته باشد. علاوه بر آن شرایط علی هم بر استراتژی‌ها (قوانین کارآمد، مدیریت سبز، پشتیبانی فکری) و هم بر پیامدها (امنیت ملی و سیاست خارجی، توسعه فرهنگ زیست محیطی، افزایش سلامت اجتماعی) اثر مستقیمی دارد. همچنین در تحلیل مدل پارادایمی باید گفت شرایط مداخله‌گری نیز وجود دارند که می‌تواند در برنامه‌ها و سیاست‌های زیست محیطی کشور هم نقش شتاب‌دهنده و هم نقش بازدارنده داشته باشند. این شرایط مداخله‌گر شامل دو مقوله محیط فرهنگی و ارزش محوری برای برنامه‌ها و سیاست‌های زیست محیطی هستند. این شرایط مداخله‌گر اثری دوسویه در مدل پارادایمی دارند و همزمان هم بر پدیده مرکزی و هم بر استراتژی‌های موجود در مدل اثر دارند. یک رابطه دوسویه دیگر در مدل وجود دارد و آن هم اثر استراتژی‌ها به طور همزمان هم بر برنامه‌ها و سیاست‌های زیست محیطی و هم بر پیامدهاست. در کل نتایج این

تحلیل کیفی نشان می‌دهد که ترکیب خلاقانه و هوشمندانه دیدگاه تعداد ۱۶ نفر از نخبگان، مدیران و متخصصان مرتبط با محیط زیست چگونه به خلق مدل برنامه‌ها و سیاست‌های زیست محیطی منجر خواهد شد.

References

- Asli Pour, H. Zahedi, Sh.Sharifzadeh, F. (2014). The victim, the face of God, Explaining the Indigenous Pattern of Developing Environmental Policies in the Country Using Data-Based Theory, Strategic Management Thought, Volume 8, Number 1, Spring and Summer, pp. 41-66.
- Agenda, (1992). The United Nations Conference on Environment and development (UNCED), Chapter 28, section 1-5.
- Daneshfard, K. (2014). Obstacles to Implementing Public Policies in Non-Governmental Organizations (Police Services Department +10 and Government Counter Service Offices), Quarterly Journal of Resource Management in Law Enforcement, Second Year, Issue 2, pp. 23 _ 50.
- Farhadi, S.Razmi, M. (2017). International Environmental Conventions, Tehran: Publication: Dibagaran Cultural and Artistic Institute of Tehran, First Edition
- Jafarinya, Gh. (2012). Factors Affecting Environmental Culture, PhD Thesis, Islamic Azad University, Dehaghan Branch.
- Hill, M. Hupe.p.L. (2002). Lmplementing public policy; Gover nance in Theory and in practices (SAGe politics Texts series), publisher. Sage publications L td.
- Kiwisto, P. (2007). Fundamental Thoughts in Sociology, translated by Manouchehr Sabouri, Tehran: Ney Publication.
- Matoufi, A. Dankoob, M. (2017). Prioritization of effective factors on the development of the country's environmental policies using the ANP method, Parliament and Strategy, Volume 24, Number 90, pp. 125_156
- Muqtada'i, M. Azghandi, A. (2016). Pathology of Cultural Policy of the Islamic Republic of Iran. Political Science Quarterly, Volume 12, Number 34, Pp 7-26
- McCiben, B. (2006). The End of Nature, translated by Mehdi Abbaszadeh Fatehabadi, Tehran: Sobh Book Publication.
- Muller, P. (2000). Public Policy, translated by Hamid Reza Malek Mohammadi, Justice Publication.
- Czyżewski, Bazyli; Matuszczak, Anna; Polcyn, Jan; Smędzik-Ambroży, Katarzyna; Staniszewski, Jakub. (2020). Deadweight loss in environmental policy: The case of the European Union member states, Journal of Cleaner Production, Volume 260, 1 July 2020, 121064; <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121064>Get rights and content.
- Purezat, A. As., Alwani, S. M., (2004). Rational foundations of designing a government policy-making system for the realization of right-oriented justice (based on Nahj al- Balagheh), Daneshvar Raftar, Volume 11, Number 5 (Special Management Articles 2), pp 11 - 38.
- Zhou, Y.; Kong, Y.; Wang, H.; Luo, F. (2020). The impact of population urbanization lag on eco-efficiency: a panel quantile approach, J. Clean. Prod., 244 (2020), p. 118664, 10.1016/j.jclepro.2019.118664

Design a model for environmental programs and policies of the first to sixth development plans

Ehsan Najafi

Ph.D. Student, Department of Sociology, Shoshtsr Branch, Islamic Azad University, Shoshtsr, Iran

Nabiolah Ider*

Assistant Professor, Department of Sociology, Shoshtsr Branch, Islamic Azad University, Shoshtsr, Iran

Abdolreza Hashemi

Assistant Professor, Department of Sociology, Shoshtsr Branch, Islamic Azad University, Shoshtsr, Iran

---

Abstract

The purpose of this study is to design a model for sociological analysis of environmental policies and programs in Iran and sociopolitical consequences from the first to the sixth development plan in Iran which is done qualitatively using the qualitative section with the help of the data method of the Foundation or Grand Theory, the researcher has conducted in-depth interviews with 16 elite people, managers and experts related to the country's environment. The results of data analysis based on the three steps of coding showed that 265 concepts were extracted from 30 subcategories that have a conceptual relationship in the axial coding stage, 12 axial categories have been extracted from subcategories. By further abstraction these categories in the selective coding stage, one category can be Environmental programs and policies lead to the consequences of political and national security and the development of environmental culture along with community health due to the coordinated decisions of high-level and public and private understanding in the context of taking environmental Knowledge and value seriously using intellectual-legal and green strategies, which can cover all other categories in the small part if the validation of the extractive model is done. The results if structural equation modeling showed that all extracted qualitative components have a direct and significant effect program and policy

Keywords: Environment, environmental programs, environmental policies General environmental policies

---

---

* (Corresponding Author) ider62@yahoo.com